

Jeszenszky Géza: Az elveszett presztízs

A napjainkban újjászerveződő magyarságtudomány egyik fontos vizsgálódási területe: Magyarország és a magyarság nemzetközi megítélése, ennek változásai, illetve a magyar szellemi és politikai élet ezzel kapcsolatos önreflexiói. *Jeszenszky Géza* a szó szoros értelmében elébe ment ennek a valamikor hangsúlyos, ám az utóbbi évtizedekben alig emlegetett és ezért most újrafogalmazott tudománypolitikai elvárásnak. Az irodalmi cím ugyanis – ahogy az alcím is utal rá – egy olyan kutatást jelöl, melynek tárgya Magyarország angliai megítélése 1894 és 1918 között.

A két dátum közötti alig negyedszázad alatt „hírünk Angliában” gyökeresen megváltozott. A XIX. század utolsó éveiben ennek a tőlünk térben és érdekeltségben egyaránt távoli világhatalomnak a sajtóját még a Magyarországgal rokonszenvező, a magyar múltat, alkotmányosságot, szabadságszeretetet és liberalizmust nagybecsülő írásként túlsúlyos jellemezte. A brit diplomaták és külügyminisztériumi tisztviselők természetesen kevésbé lelkesedtek a „magyar erényekért”; az 1867-ben kialakított dualista szisztémát fenyegető magyar függetlenségi politikát pedig kifejezetten bírálták. A monarchia stabilitását előmozdító és a belső liberalizálódást előrevivő jelenségeket azonban – lett légyen szó akár Bécsről, akár Budapestről – határozott szimpátiával kommentálták jelentéseikben, illetve belső állásfoglalásaikban. Terjedőben volt ezen túlmenően még az a nézet is, hogy a monarchia felbomlásának egyetlen lehetséges ellenszere Magyarország birodalmon belüli befolyásának növekedése, azaz a monarchia súlypontjának átkerülése Bécsből Budapestre.

Negyedszázad múlva, amikor a győztes nagyhatalmak a „békét” diktálták Trianonban, ez a határozottan kedvező kép már régen a múlté volt, s a magyarság és a magyar politika csupa negatív és elmarasztaló értékítéletekkel tarsultan jelent meg az angol politikusok és újságírók tudatában (feudális maradványok, példátlan nemzetiségi elnyomás, működésképtelen parlamentarizmus, korrupt választások, belpolitikai abszolutizmus).

A magyar politika és a külpolitikában hagyományosan tájékozatlan közvélemény megdöbbenése persze óriási volt, s azonnal elkezdődött a magyarázat- vagy inkább bűnbakkeresés is. A leginkább szimplifikáló és ezért valószínűleg leginkább elterjedt vélemény szerint Magyarország angliai megítélésének módosulása két „szlávbarát” és „magyarellenes” újságíró, *Henry Wickham Steed* és a *Scotus Viator* álnéven publikáló *Robert W. Seton-Watson* elfogult és egyoldalú cikkeinek és könyveinek tulajdonítható, amelyek a XX. század első éveitől jelentek meg. Az igényesebb magyarázat ehhez hozzátette: alapvető oknak inkább az európai szövetségi rendszernek a XX. század első évtizedére eső kialakulása, illetve ezzel összefüggésben a monarchia

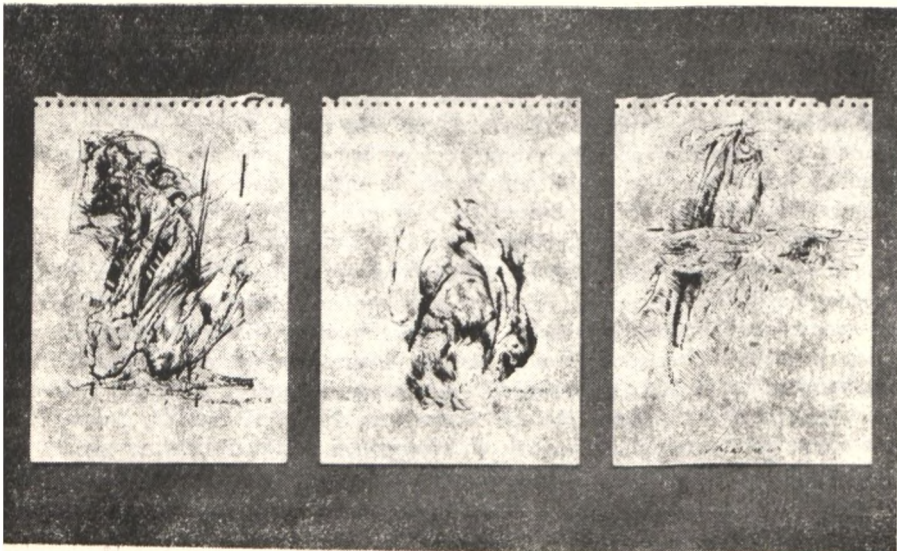
és Anglia diplomáciai szembekerülése tekinthető. A két fokozatosan kelet-európai szakértővé váló újságíró eszerint tulajdonképpen csak igazolta és népszerűsítette, tehát kiszolgálta kormányának álláspontját.

A szerző távolról sem tagadja ezen két világháború közötti felelősségelhárító magyarázatok relatív igazát. Elismeri, sőt hangsúlyozza, hogy Steed és Seton-Watson tudósításait és útirajzait, melyek szerint „Magyarország egész politikai élete korrupt és rothadt”, illetve a régi politikusok helyébe „egy félig briganti és teljesen korrupt, a törvényeket csűrő-csavaró társaság lépett”, vagy Magyarországon „a paraszt olyan credményesen röghöz van kötve, mint 1848 előtt volt”, maga is elfogultnak, sőt rosszhiszeműnek tartja. Nyilvánvaló számára az is, hogy a kibontakozó magyarellenes sajtókampány elválaszthatatlan az Osztrák–Magyar Monarchia Európában betöltött szerepének század eleji angol átértékelésétől. Ez véleménye szerint is döntő mértékben hozzájárult a Magyarországgal kapcsolatban kialakult kedvezőtlen képhez.

Mindezekben túlmenően azonban utal még egy igen fontos tényezőre: az addig stabilnak hitt Magyarország századfordulótól permanens belpolitikai válságára, illetve az Ausztria és Magyarország között egyre romló viszonyra. E jelenségeket látva a brit diplomácia egyre kevésbé hitte-hihette, hogy a dualista birodalom perspektivikusan is képes lesz betölteni a neki szánt stabilizációs és kiegyensúlyozó szerepkört. Ezért kialakult szerkezeti átalakításának, azaz a birodalmon belüli szláv népek politikai befolyása növelésének az igénye. Budapest hegemon törökvéseinek elfogadását, sőt támogatását így egyre inkább a föderáció programja váltotta föl. A kedvezőtlen kép kialakulásáért tehát – állapítja meg a szerző – a század eleji magyar vezetés, mindenekelőtt az őszintétlen és reális perspektíva nélküli függetlenségi kormányzat (1906-1910) is nagymértékben felelős.

Jeszzenszky könyve módszereiben példamutató, értékítéletei kiérlelték és megfontoltak, stílusa és mondatszerkesztése világos, mindenki számára érthető. Bárcsak követői is akadnának, s más nemzetek és más történeti korok magyarsággépéről is mielőbb olvashatnánk. (Magvető)

ROMSICS IGNÁC

Szabó Bálint: Az „ötvenes évek”

Érdemes lenne egyszer Magyarországon felmérést készíteni arról, hogy kinek mi jut az eszébe, ha azt hallja, az „ötvenes évek”. Bizonyára sokan lennének olyanok, akik a nagy ipari beruházásokra emlékeznének, mások régvolt futballsikereinket és az 1954-es világbajnoki „kudarcot” emlegetnék fel, a falvak lakóinak többsége a parasztcsaládok ezreit megnyomorító beszolgáltatásokra gondolna, Kossuth-díjas vajúrokra, esztergályosokra, marósokra emlékeznének. De a legtöbben két nevet bizonyára említene, *Rákosi Mátyásét*, és *Nagy Imrét*, azét a két politikusét, akiknek meghatározó szerepük volt az „ötvenes években”.

Az idősebb nemzedék számára az „ötvenes évek” megélt történelmet jelentenek, nekem és korosztályom többségének – akik azokban az években születtünk – az a korszak távolba vesző „misztikus” történelem. „Misztikus”, mert az alig harminc éve történt események egy részét még mindig titok lengi körül és előítéletektől mentes, objektív történelmi feltárásuk még várat magára. A kutatók nemegyszer áthatolhatatlan falakba ütköznek, alapvető dokumentumokhoz nem jutnak hozzá – nem egy esetben egyszerűen azért, mert a dokumentumok elpusztultak, eltűntek! Amikor a történészek ilyen „kihívásokkal” kell szembenéznie, tapasztalhatja, hogy egyre többen követelik tőle, írja meg az ötvenes évek hiteles történetét. Az idősebb generáció akkori cselekedeteire vár igazolást vagy cáfolatot, a fiatalabb nemzedék pedig tudni szeretné, mit tettek apáik, nagyapáik, harminc-harmincöt évvel ezelőtt, mert büszkén vagy szégyenkezve, de vállalni akarják nemzeti múltunkat!

A nemzeti múlt vállalásához pedig elengedhetetlenül szükséges a nemzeti múlt ismerete, amelyhez a történelmi feldolgozások adhatják meg az alapot. Ezeknek a történelmi munkáknak egy részét – egy-egy téma vagy korszak történetének feltárásában elért eredményei alapján – „alaplátványok” szoktuk nevezni. Ilyen alapmű lett az idej könyvhét egyik slágere, Szabó Bálint *Az „ötvenes évek”* című kötete.

Szabó Bálint nem kis feladatot vállalt magára, amikor elhatározta, hogy megírja az „ötvenes éveket”, hiszen erről az időszakról nem sokat publikáltak még ez ideig hazánkban. Természetesen nem vállalkozhatott arra, hogy a korszak minden jelentős eseményét, illetve annak hátterét feltárja, vagy a Magyar Dolgozók Pártjának szervezettörténetét írja meg, munkája sokkal inkább „... annak az útkeresésnek a bemutatása, amely a kezdeti hibák és torzulások után végül is elvezetett a kor követelményeivel és az ország adottságaival összhangban álló politikai irányvonal kidolgozásához”.

Szabó Bálint által jelzett útkeresés közel tíz – sikerekben és kudarcokban egyaránt gazdag – évet jelentett, amely gyakorlatilag az MDP 1948 júniusi megalakulásától 1956 végéig tartott.

Az MDP megalakulása után röviddel – részben a nemzetközi helyzet változásának következtében – megindult a párton belüli ellenség felderítésének és leleplezésének „programja”. A pártvezetés Moszkvából hazatért csoportjának elismert vezetői – Rákosi Mátyás, *Gerő Ernő*, *Farkas Mihály* – az ellenséget a hazai illegális mozgalom egykori vezetőiben – *Rajk László*, *Kádár János*, *Kállai Gyula* stb. –, az MKP-val egyesült szociáldemokrata párt egykori vezetőiben – *Szakasits Árpád*, *Marosán György* stb. – valamint a nyugat-európai kommunista és munkásmozgalomban részt vett kommunistákban látták. Az „ellenség leleplezésében” élen járt Rákosi Mátyás és Farkas Mihály. Látványos kirakatpercek változtak nyomtalan eltűnésekkel. Az Államvédelmi Hatóság tevékenységének százak és ezrek estek áldozatául, köztük a magyar kommunista és munkásmozgalom kiemelkedő vezetői.

A máig megegyezhetetlen törvénytelenések mellett más és milliókat érintő hibákat is elkövettek az „ötvenes évek” párt- és állami vezetői. Az alapvető problémát a szovjet gazdasági és társadalmi fejlesztés szolgáló utánzása jelentette. Rákosi Mátyás és vezetőtársainak többsége a magyar valóságot nem ismerte, legtöbbjük évtizedek óta külföldön élt és onnét figyelte a hazai fejleményeket. Nem ismerték az ország gazdasági helyzetét, nem figyeltek a nemzeti sajátosságokra. A nyersanyagokban szegény, de jelentős agrárkultúrával rendelkező országból néhány év alatt a nehézipar fellegvárát szerették volna felépíteni. Ez súlyos hiba volt. A beruházások jelentős része a vaskohászatra, a bányászatra, vegyiparra és a gépgyártásra „ment el”, miközben a mezőgazdaságra alig fordítottak figyelmet és pénzt. Az egykoron élelmiszert exportáló országban szinte mindennaposá vált a kenyér-, liszt-, zsír- és húshiány. Az életszínvonal alig haladta meg a háború előtti éveket.

Ezek a jelenségek nem maradhattak sokáig rejtve a legfelsőbb politikai, és gazdasági vezetés előtt. 1953-ra a párt vezetése felismerte, hogy változtatni kell az eddigi politikán. Az 1953 júniusi központi vezetőségi ülés elhatározta, hogy javasolja az Elnöki Tanácsnak Rákosi Mátyás miniszterelnöki funkciójából történő felmentését és Nagy Imre miniszterelnökké való kinevezését. Ezzel a párt két legbefolyásosabb politikusa megosztozik a legfontosabb párt-, illetve állami posztokon. Nagy Imre személyében olyan politikus került a kormány élére, aki annak ellenére, hogy az 1920-as évektől a Szovjetunióban élt, nagyobb érzéket tanúsított a nemzeti sajátosságok, illetve a mezőgazdaság problémái iránt. Ugyanakkor tény az is, hogy alapvető kérdésekben Nagy Imre és Rákosi Mátyás között nem voltak eltérések. Az ellentétek 1954–1955-ben alakultak ki, amikor is Rákosi úgy érezte, hogy ismét vissza kell térni az 1953 előtt folytatott politikához. Ez azonban már nem volt időszerű. A tömegek, amelyek azt várták, hogy a korábban elkövetett hibákat feltárják, a felelősöket elmarasztalják, csatlódtak és szembefordultak a párttal. Ez a szembefordulás, valamint a párton belüli viták odáig vezettek, hogy az MDP egyre inkább polarizálódott. Az egyik oldalon Rákosi Mátyás és követői, a másik oldalon Nagy Imre és hívei álltak. A hatalom Rákosi kezében volt, aki keresztülvitte, hogy Nagy Imrét kizárják a pártból. Az ellentétek ilyen formában történt kiéleződése után következett a Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusa. A nemzetközi munkásmozgalom történetében oly jelen-

tős esemény – amely a sztálini korszak szinte valamennyi hibáját feltárta, elemezte – a Magyar Dolgozók Pártja esetében kevésbé érezte hatását. Rákosi igyekezett úgy nyilatkozni, hogy a XX. kongresszus megerősítette a magyar párt vezetését abban, hogy jó irányban halad. Ez azonban tévedés volt. A párttagok és a pártonkívüliek is várták a „megtisztulást”, a kibontakozást. Ennek azonban legfőbb akadálya Rákosi Mátyás volt, aki ekkorra már beismerte, hogy személyesen is részt vett a Rajk László és társai elleni koncepciós per előkészítésében. E nyilvános „vallomás” (a budapesti pártaktíván) után nem sokkal Rákosit leváltották a párt első titkári funkciójából és visszahívták a Politikai Bizottságból is. Megnyílt az út a „tisztulási tolyamat” előtt, igaz, csak részben, hiszen az új első titkár – Gerő Ernő – személye nem jelentette a legjobb garanciát.

A kibontakozás kezdetét az 1956 júliusi központi vezetőségi ülés jelenthette volna, hiszen ezen az ülésen több egykoron meghurcolt, elítélt kommunista vezetőt választottak be a Politikai Bizottságba, illetve a Központi Vezetőségbe. Ezen az ülésen mondta Kádár János, akit ekkor kooptáltak a KV tagjai közé, és választottak meg a PB- és a KV-titkárság tagjává, hogy „... a legnagyobb probléma, hogy megromlott a párt és a tömegek kapcsolata s a párt sem egységes. Olyan abnormális helyzet alakult ki, hogy a becsületes párttag és az ellenség is hasonló vagy azonos problémákat feszegethet. Lényegében az ellenség vette át a párt által elkövetett hibák bírálatát, s fordítja azt a rendszer ellen”. Ennek a helyzetnek a megváltoztatására csak akkor lett volna lehetőség, ha a hibákat feltárják és a felelősöket funkciójukra való tekintet nélkül elmarasztalják. Ezt azonban nem lehetett elvárni azoktól, akik maguk is részesei voltak a törvénysértésnek, vagy asszisztáltak azokhoz. Lassú, a hibákat csak óvatosan feltáró, a személyi konzekvenciákat csak legszükségesebb mértékben levonó megtisztulásra ekkor már túl késő volt. A tömegek, de a párttagok jelentős része sem hitt már az MDP-ben, illetve vezetőiben. Kevés volt a tiszta vezető, a tömegek bizalmát élvező politikus. A párton belül kialakult és egyre erősebbé vált egy „reformista” csoport, amely a pártból kizárt Nagy Imrét tekintette vezetőjének és jelentős tömegeket is maga mögött tudhatott. Egy megoldás tűnt volna eredményesnek: ha a gyakorlatilag kettészakadt párt egységét visszaállítják. Erre azonban nem maradt idő, az események túlhaladták az elképzeléseket!

Ezekről az eseményekről alig olvashatunk Szabó Bálint könyvében. A szerző feltehetőleg úgy érezte, azok megítélése, kronológiája eléggé ismert, pedig az 1956 októbere és november vége között eltelt hetek rendkívül fontosak voltak a megújulás szempontjából, annak az irányvonalnak a kidolgozásához, amelyek az ország adottságaival, nemzeti sajátosságaival számoltak. (Kossuth)

SZAKÁLY SÁNDOR